

Historia regionu

Autor: Monika Kresa, Agnieszka Piotrowska

Dialektologicznie ujmowany Śląsk północny to dawna zachodnia część Górnego Śląska i szczerkowo (na zachodzie) – dawnego Dolnego Śląska, który w ostatnim tysiącleciu zmieniał wielokrotnie przynależność państwową i granice. Należał do państwa polskiego, czeskiego, węgierskiego, austriackiego i pruskiego (od 1871 niemieckiego). Historycznymi stolicami Górnego Śląska było Opole i Racibórz (do 1941 r.). Ze względu na trudności z opisem historii tak wydzielonego (na podstawie cech językowych) subregionu Śląska, który w dużej mierze odpowiada wąsko rozumianemu Śląskowi Opolskiemu, zostaną tu przedstawione dzieje Śląska Opolskiego. Zasadniczo pod względem historycznym i geograficznym Śląsk Opolski traktowany jest jako część Górnego Śląska i jego dzieje historyczne związane są z tym obszarem, jednakże Opolszczyzna wyróżnia się na tle Górnego Śląska, od którego była odrywana bądź przyłączana na przestrzeni wieków. Różni się zatem od niego sposobem życia swoich mieszkańców, obyczajowością oraz krajobrazem. W czasach ostatniego piastowskiego księcia opolskiego Jana II Dobrego (zm. 1532) po raz pierwszy pojawiło się określenie Horne Slezsko. Terminu Śląsk Opolski zaczęto używać w polskim piśmiennictwie w latach 20 XX w. (Piotr Pampuch) na określenie terenów Rejencji Opolskiej (Oberschlesien) należącej po plebiscycie do państwa weimarskiego. Dzisiaj Śląsk Opolski bywa utożsamiany z województwem opolskim (powstałym w 1998 r.). W IX w. Śląsk prawdopodobnie należał do Państwa Wielkomorawskiego, a w X w. do czeskich Przemysławów. Plemiennych źródeł Opolszczyzny należy poszukiwać w Opolanach, którzy osiedlili się w górnym biegu Odry w sąsiedztwie innych plemion śląskich, wymienionych w Geografii Bawarskiej (Ślężanie, Dziadoszanie, Głupie Głowy (Lupiglaa), Opolanie i Golężycy; informacja o Trzebowianach i Bobrzanach jest późniejsza i wywodzi się z tzw. dokumentu praskiego z 1086 r.). {smoothgallery image=M11721.jpg&caption=Plemię Opolan wśród plemion na Śląsku w IX wieku. Oprac. Monika Kresa na podstawie: Marek Czapliński, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Waś, Rościsław Żerelik, Historia Śląska, Wrocław 2002&title=Plemię Opolan wśród plemion na Śląsku w IX wieku.} Tereny dzisiejszego Górnego Śląska i Śląska Opolskiego na przełomie X i XI w. znalazły się pod panowaniem Piastów. W latach 30. XI w. zostały utracone na rzecz czeskiego księcia Brzetysława. W 1050 r. Kazimierz I Odnowiciel odzyskał Opole oraz Bytom i Pszczynę, które wówczas włączono do Małopolski, ale ich większa część pozostała pod panowaniem czeskim. Na mocy traktatu w Quedlinburgu (1054) Piastowie musieli płacić trybut władcom Czech za użytkowanie podbitych ziem. Bolesław Krzywousty na początku XII w. zajął większość ziem górnośląskich (Koźle, Racibórz) z wyjątkiem ziemi opawskiej (Opawa, Krnov, Głubczyce), która została wcielona do Moraw. Wówczas rozpoczęła się niemiecka kolonizacja na Śląsku. Rozdrobnienie dzielnicowe zdecydowało o losach tego regionu, gdyż potomkowie Bolesława Krzywoustego w bratobójczych walkach szukali pomocy na zewnątrz i uzależnili się w ten sposób od władców czeskich i niemieckich. W 1173 r. późniejszy Górny Śląsk wydzielono z pozostałych śląskich ziem – Mieszko I Płatonogi dostał dzielnicę ze stolicą w Raciborzu, a jego bratanek Jarosław – Księstwo Opolskie. Po śmierci Jarosława, na początku XIII w., ziemie te zostały połączone (Księstwo Opolsko-Raciborskie). W 1163 roku doszło do pierwszego podziału Śląska pomiędzy synów Władysława Wygnąca – Bolesław Wysoki otrzymał północno-zachodnią część, a Mieszko Płatonogi ziemie południowo-wschodnie, czyli kasztelanię raciborską i cieszyńską. W latach 1177-1178 Kazimierz Sprawiedliwy podarował Mieszkowi kasztelanię bytomską i oświęcimską, a w 1202 roku Mieszko najechał i zajął ziemię opolską. Tę datę uważa się za moment wyodrębnienia Księstwa Opolskiego jako odrębnego regionu z Górnego Śląska. Przetrwało ono mniej więcej w tych granicach, tj. ziemie na wschód od Puszczy Przesieckiej aż po granicę z Małopolską) do 1740 roku. Pierwsze zdanie po polsku zapisano w Księdze Henrykowskiej pod rokiem 1270. W XIII w. próby jednoczenia Śląska udaremniły właśnie między Piastami i najazd Mongołów (śmierć Henryka Pobożnego na Legnickim Polu). Po śmierci Władysława Opolskiego (1281/1282) księstwo zostało podzielone między jego synów – w ten sposób powstały księstwa bytomskie, opolskie, raciborskie i cieszyńskie. Wraz z wyborem Wacława II Przemysławidzi na króla Polski umocniły się na Śląsku wpływy czeskie. Książę bytomski złożył jako pierwszy hołd lenny królowi czeskiemu, Janowi Luksemburskiemu, by następnie dostać od niego swoje ziemie w lenno (1289), kolejni byli książęta niemodliński, cieszyński, raciborski, kozielsko-bytomski, wrocławski, ścinawski, oleśnicki, legnicki, żagański, głogowski. W XIII w. wprowadzono śląskie prawo górnicze i kanonizowano Jadwigę śląską (żonę Henryka I Brodatego). Królowie czescy rzekli się praw do korony polskiej, a Kazimierz Wielki – uwięziony w konflikt z Zakonem Krzyżackim – oddał Śląsk (poza księstwami świdnickim, jaworskim, ziebickim i biskupim nyskim) we władanie Korony św. Wacława (pokój w Namysłowie 1348). W 1372 r. król Ludwik andegaweński rzekł się ostatecznie tej dzielnicy na rzecz Luksemburgów. Od tego czasu znajdowała się ona w niemieckiej strefie wpływów politycznych i kulturowych. Od XIV do XVII w. wygasły linie książąt piastowskich, co spowodowało, że ich dotychczasowe dziedziczne ziemie przejęła Korona Czeska. Ok. 1434 r. wprowadzono na Górnym Śląsku język czeski jako urzędowego, kościół zaś zastąpił dotychczasowy język niemiecki – polskim. W wyniku wojny między królem Czech a królem Węgier Śląsk przyłączono do Węgier (1469-1490). W II połowie XV w. zaczął działać sejm śląski.

Niedługo po tym, jak Władysław Jagiellończyk zasiadł na tronie czeskim (1471), Śląsk znalazł się pod władzą Jagiellonów (1490-1526). W czasie reformacji ślascy mieszczenie masowo przechodzili na luteranizm. Po śmierci Ludwika Jagiellończyka, króla Czech i Węgier (1526), na mocy układu o dziedziczeniu zawartego między Habsburgami a Jagiellonami, Królestwo Czech wraz ze Śląskiem objął Ferdynand I Habsburg. Górny Śląsk aż do połowy XVII w. był wykorzystywany przez Habsburgów jako zastaw czy element układów dynastycznych. Panowali tu Izabela, córka Zygmunta Starego, Zygmunt Batory, Gabor Bethlen, Władysław IV Waza i Jan Kazimierz. W I połowie XVI w. Książęta opolski i karniowski wydali Ordunek Górny, który zapoczątkował nowożytnie górnictwo na Górnym Śląsku. Jan II Dobry, książę opolski, wydał ponadto przywilej ziemski księstwa opolsko-raciborskiego, tzw. Przywilej Hanuszowy, w którym m.in. pozwolił chłopom nabywać ziemię. Jan Trapp z Turyngii wykonał plany sztolni Św. Jakuba w Tarnowskich Górach, które są najstarszymi zachowanymi mapami górniczymi w Europie. Za czasów wspomnianego wyżej Jana Dobrego – ostatniego panującego tu Piasta Opolskiego nastąpił rozkwit Opola. Panował on w latach 1476-1532 i za jego czasów miasto cieszyło się względny spokojem, rosło w siłę i bogactwo. Jan Dobry pod swoim berłem zjednoczył sporą część Górnego Śląska, poza Opolszczyzną, księstwa: raciborskie, kozielskie, bytomskie. Nie był jednak zręcznym politykiem, nie mógł zresztą konkurować z Habsburgami, zasiadającymi na tronie czeskim. Tuż przed swoją śmiercią w 1528 roku całą swoją rozległą dzielnicę przekazał w lenno Ferdynadowi Habsburgowi. Habsburgowie rządili Opolem przez ponad dwieście lat, był to dla miasta i księstwa okres wojen, chorób i głodu – czas upadku. Przyczyniły się do tego liczne epidemie, pożary i powodzie oraz zniszczenia powodowane przez Wojnę Trzydziestoletnią. {smoothgallery image=M11722.jpg&caption=Opole w granicach Śląska za panowania Habsburgów. Oprac. Monika Kresa za: Renata Pysiewicz-Jędrusik, Andrzej Pustelnik, Beata Konopska, Granice Śląska, Wrocław 1998.&title=Opole w granicach Śląska za panowania Habsburgów} Śmierć Karola VI, ostatniego męskiego potomka austriackich Habsburgów (1740), stała się przyczyną wojny sukcesyjnej (nie uznano prawa jego córki Marii Teresy do korony cesarskiej) – Prusy zajęły Górny Śląsk (poza księstwami: cieszyńskim, opawskim i karniowskim), który został jedną prowincją podzieloną na rejencje: legnicką, wrocławską i opolską. Na początku XIX w. prowincję śląską podzielono na cztery rejencje: wrocławską, opolską, legnicką i dzierzoniowską (tę ostatnią szybko zlikwidowano), które przetrwały do I wojny światowej. W 1807 r. zniesiono poddaństwo osobiste chłopów, co przyspieszyło rozwój ośrodków przemysłowych. W 1816 roku do rejencji opolskiej dołączono powiat nyski należący dotąd do Dolnego Śląska, a w 1820 r. powiat kluczborski. W 1824 r. powołano sejm śląski składający się z czterech kurii: książąt i właścicieli wolnych państw stanowych, posłów szlacheckich i miejskich oraz reprezentację gmin wiejskich. W 1842 r. rozpoczęto budowę linii kolejowych. Po Wiośnie Ludów wprowadzono język polski do szkół (1848-1870), , ze Śląska Opolskiego wybrano do Sejmu Pruskiego 12 posłów z ks. Szafrankiem na czele. W 1863 r. powstało Towarzystwo Polskich Górnoślązaków. W II połowie XIX w. zaczęły się rozwijać zagłębia przemysłowe na Górnym Śląsku. Opole jako najważniejszy ośrodek administracyjny Opolszczyzny stało się narzędziem wynaradawiającej polityki państwa pruskiego, związanej z napływem urzędników i robotników niemieckich. Przyczyniło się to do ożywienia mało dotąd aktywnego mieszczaństwa niemieckiego. Jednocześnie obudził się w mieście i na ziemi opolskiej żywioł polski, w pierwszej połowie XIX wieku ukazywały się liczne książki polskie, między innymi Józef Lompa wydał w roku 1821 Krótkie wyobrażenie historii Szląska. W kolejnych latach działalność antygermanizacyjną prowadzili miejscowi księża, między innymi dyrektor seminarium nauczycielskiego w Opolu ks. Konstanty Darmot. W latach 1890-1922 Bronisław Koraszewski wydawał w Opolu „Gazetę Opolską”, na której łamach drukował między innymi powieści Sienkiewicza, Kraszewskiego, czy Prusa. Zainicjował on także utworzenie wielu polskich organizacji społecznych i kulturalnych, między innymi Towarzystwa Polsko-Katolickiego (1891), Towarzystwa Śpiewu „Lutnia” (1893) oraz Banku Ludowego, który chronił interesy gospodarcze ludności polskiej, zwłaszcza chłopskiej. W XX wieku wydawano w Opolu jeszcze inne czasopisma, które miały charakter narodowy, między innymi „Nowiny” (1911) – od roku 1920 jako „Nowiny Codzienne”, które ukazywały się do 1 września 1939 roku. Przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę w Opolu mieszkało zaledwie 20% Polaków. W okresie plebiscytowym to właśnie w tym mieście stacjonowała Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa. {smoothgallery image=M11723.jpg&caption=Opole w granicach Niemiec. Oprac. Monika Kresa na podstawie: Renata Pysiewicz-Jędrusik, Andrzej Pustelnik, Beata Konopska, Granice Śląska, Wrocław 1998.&title=Opole w granicach Niemiec} Po I wojnie światowej ziemię górnośląską podzielono między Niemcy i Polskę. Śląsk Opolski, dotychczasowa rejencja opolska (obszar 9730 km², ponad 1 mln 360 tys. mieszkańców), tak samo jak Dolny Śląsk, należał do 1945 roku do Niemiec. W latach 1921-1928 był reprezentowany w sejmie przez polskich posłów. Po włączeniu polskiego Górnego Śląska do III Rzeszy (1939) należał on do prowincji górnośląskiej, którą podzielono na rejencję opolską i katowicką, w 1941 r. stolicę prowincji przeniesiono do Katowic. W 1945 Śląsk zajęły wojska radzieckie I Frontu Ukraińskiego i przekazały jego administrację Polakom. Rozpoczęły się wysiedlenia Niemców i Czechów (do 1949 r. ponad 2 mln) i napływ polskich repatriantów i reemigrantów, ludności z województw centralnych, a także Łemków i Ukraińców. Po tych zmianach autochtoni stanowili 20 % Śląska Górnego i Opolskiego. Śląsk

Opolski i uprzemysłowione powiaty Kielecczyzny (Zagłębie Dąbrowskie) przyłączono do województwa śląskiego (później śląsko-dąbrowskiego). W 1950 roku podzielono woj. śląsko-dąbrowskie na dwa: katowickie i opolskie. Do 1972 r. historyczny Śląsk należał do 4 województw: zielonogórskiego, wrocławskiego, opolskiego i katowickiego, wskutek nowego podziału administracyjnego podzielono go między 12 województw. Od 1999 należy do województw: górnośląskiego, opolskiego i dolnośląskiego; małe fragmenty ziem śląskich przypadły województwom małopolskiemu, wielkopolskiemu i lubuskiemu. W latach 1997-1998 wody z dorzecza Odry i Nysy Kłodzkiej rozlały się po całej Kotlinie Kłodzkiej, niszcząc wsie, miasteczka, historyczne części miast.

Źródła: Marek Czapliński, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002. Józef Kokot, *Problemy narodowościowe na Śląsku od X do XX wieku*, Opole 1973. Jan Kopiec, *Dzieje Kościoła katolickiego na Śląsku Opolskim*, Opole 1991. Zbigniew Makiela, *Górny Śląsk*, Warszawa 1999.